

POD Maatschappelijke Integratie

Kinderen eerst: Lokale overlegplatformen voor de preventie en opsporing van kinderarmoede

*Verslag netwerkdag
1 december 2015*

Netwerkdag

Na de afronding van de pilootstudie naar het verloop van het project Kinderen Eerst, werd beslist om dit project tot eind 2015 te verlengen. Omdat de POD MI bovendien heel wat positieve reacties heeft ontvangen met betrekking tot de uitwisselingsmomenten georganiseerd voor de platformcoördinatoren, werd beslist om tijdens de verlenging ook dit netwerkaspect verder te ondersteunen.

Gezien deze positieve evaluatie besliste de POD MI om de gelegenheid tot ervaringsuitwisseling ook uit te breiden naar OCMW's die niet hebben deelgenomen aan de studie maar wel geïnteresseerd zijn in het thema en hieromtrent van gedachten willen wisselen met collega's.

Daarom werd op 1 december 2015 een netwerkevenement georganiseerd. Deze dag startte met een korte toelichting van de voorzitter van de POD Maatschappelijke Integratie en Staatssecretaris Sleurs. Vervolgens werd de studie Kinderen Eerst voorgesteld door KPMG (overzicht van de gehanteerde methode, de geïdentificeerde goede praktijken en beleidsaanbevelingen) en werd ook het academisch perspectief op netwerken zoals overlegplatformen toegelicht door prof. dr. Peter Raeymaeckers (Universiteit Antwerpen).

Tijdens het resterende (en grootste) deel van deze dag kregen verschillende platformcoördinatoren die deelnamen aan het project Kinderen Eerst het woord. Concreet werden vier verschillende thema's met betrekking tot overlegplatformen in de strijd tegen kinderarmoede verder uitgediept:

- Thema 1: Hoe ga je om met (gedeeld) beroepsgeheim, privacy en meldingsplicht?
- Thema 2: Hoe werk je open, proactief en niet-stigmatiserend?
- Thema 3: Hoe kan je samenwerken in een grote stad met verschillende wijken of overheen meerdere gemeenten?
- Thema 4: Hoe sluit je aan bij het bestaande (lokale) armoedebelief/hoe veranker je?

Een overzicht van deze behandelde thema's wordt aangeboden in voorliggend verslag.

1.1 Introductie

Spreker(s):

- *Julien Van Geertsom, voorzitter POD Maatschappelijke Integratie,*
- *Elke Sleurs, Staatssecretaris bevoegd voor Armoedebestrijding, Gelijke Kansen, Personen met een beperking, Grootstedenbeleid en Wetenschapsbeleid*

In beide toelichtingen werd de noodzaak van het bestrijden van armoede, en dan vooral kinderarmoede verder benadrukt.

- Voor de POD MI is het belang van initiatieven zoals Kinderen Eerst zeer groot in de strijd tegen (kinder)armoede. Omdat kinderarmoede samenhangt met verschillende factoren, wordt het samenbrengen van verschillende partners en perspectieven namelijk als een cruciale factor in deze strijd beschouwd. De vorming en uitbouw van netwerken zoals de overlegplatformen kan daaraan bijdragen. Er wordt daarbij in het bijzonder opgemerkt dat de medewerking van professionals die op het terrein werkzaam zijn, zoals bijvoorbeeld tijdens de verschillende uitwisselingsmomenten, heeft bijgedragen aan het succes van dit project. De hoop is dan ook dat deze integratie van perspectieven en deze samenwerking gecontinueerd en uitgebreid kan worden.
- Ook voor de regering is en blijft armoedebestrijding, en zeker de bestrijding van kinderarmoede, een absolute prioriteit. Dit blijkt uit het bewaken van middelen voor kinderarmoedebestrijding in de begroting. Verder worden in die context ook initiatieven zoals de overlegplatformen opgericht in het kader van Kinderen Eerst verder ondersteund. Concreet werden 2 aanbevelingen uit het eindrapport Kinderen Eerst in het bijzonder aangehaald:
 - o De nood aan meer duurzaamheid. Hieraan werd reeds tegemoet gekomen door de overlegplatformen verder financieel te ondersteunen in 2016.
 - o De nood aan inhoudelijke en organisatorische ondersteuning. Dagen zoals de netwerkdag kunnen ook daar een faciliterende factor zijn.

1.2 Netwerken vanuit academisch perspectief

Spreker(s):

- *Prof. Dr. Peter Raeymaeckers, Universiteit Antwerpen, onderzoekscentrum voor Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASeS)*
- In deze uiteenzetting werd ingezoomd op netwerken, en wanneer zij precies goed werken. De problemen die verbonden zijn aan welzijnswerk blijken immers al jaren gelijkaardig te zijn, nl.: 'versnippering, het kost te veel, het levert te weinig rendement op, het staat te ver van de mensen' (Achterhuis, 1983)
- Netwerken kunnen echter nuttig zijn als ze een meerwaarde bieden aan een populatie die diverse noden heeft, en waarbij hulp geboden kan worden die niet kan bereikt worden door één individuele organisatie. Een netwerk kan verschillende zaken doen, zoals: delen van informatie, verbeteren van capaciteiten en vaardigheden en organisaties van acties, gezamenlijke dienstverlening, projecten etc. Dit vereist wel dat de organisaties goed samenwerken, en dat de cliënt de voordelen hiervan ook ervaart.
 - o Onderzoek toont aan dat een netwerk op verschillende manieren kan werken (vb. de "governance" van netwerken kan verschillend georganiseerd worden), en dat de meest aangewezen manier van werken afhankelijk kan zijn van de doelstelling, en van de levensloop van het netwerk (net in opstartfase of al verder geëvolueerd)

- Verschillende strategieën kunnen gehanteerd worden, gaande van informatie delen, tot competenties verbeteren, conflicten bespreken en het netwerk vertegenwoordigen tegenover hogere overheden
- De sociaal werker dient hierbij vaak te balanceren tussen organisatie en netwerk, wat de nodige dilemma's met zich kan meebrengen (vb. rond loyaliteit, verantwoordelijkheid, cultuur etc.)
- Verder blijkt dat voor cliënten volgende aspecten van belang zijn: een goede basishouding, aandacht voor alle levensdomeinen, en laagdrempelig onthaal en een gerichte en warme doorverwijzing
- Sleutelorganisaties zijn tweeledig: Enerzijds generalistische netwerkers met een laagdrempelig onthaal, vraagverheldering, doorverwijzing en toeleiding naar specialistische organisatie; anderzijds ook generalistische begeleidende organisaties met netwerkers en een intensieve begeleiding
- Concluderend wordt gesteld dat
 - Samenwerking tussen organisaties cruciaal is, d.w.z., aandacht voor coördinatie, delen van informatie, beheersen van conflicten, werken aan competenties en vertegenwoordiging
 - Cliënten zoeken naar een goede basishouding en laagdrempeligheid. Zij worstelen vaak met een kluwen van problemen, waar mogelijks generalisten tegenover zouden kunnen of moeten staan

1.3 Thema 1: Hoe ga je om met (gedeeld) beroepsgeheim, privacy en meldingsplicht

Spreker(s):

- *Lara De Jacquier, Coordinator-Directrice van de Sociale Sector van het OCMW in Gembloux*

- Drie aspecten werden hier besproken.
- Omgaan met (gedeeld) beroepsgeheim
 - Mogelijke problemen kunnen zijn: een platform dat enkel bestaat op niveau van de leidinggevende en te weinig bij de mensen op het terrein, partners die elkaar onvoldoende kennen, en hierdoor een negatieve perceptie van elkaar kunnen hebben, en een concept dat niet voor iedereen even duidelijk is.
 - Als oplossing wordt daarom gesuggereerd vooral ervoor te zorgen dat partners elkaar en elkaars missie leren kennen, het niveau van samenwerking zich eveneens toespits op de professionelen op het terrein zelf, en het aanbieden van vormingen omtrent beroepsgeheim.
 - In Gembloux organiseerde men reeds een aantal acties om ervoor te zorgen dat de verschillende spelers kennismaken met elkaar, en dit op de eerste lijn.
 - In de toekomst wordt nog verder gewerkt aan het opzetten van een vorming, met als doelstellingen: het verbreden van zowel theoretische als praktische kennis,

werken aan een soort van samenwerkingsakkoord of werkkader, en verder bespreken van de deontologie.

- Respecteren van het privéleven
 - o Volgens de ervaringen van Gembloux lijkt het belangrijk om actoren te wijzen op “blinde vlekken” in het respect voor privéleven, het betrekken van de doelgroep zelf, en het verhogen van het bewustzijn en trainen van professionals.
 - o Er werd al gewerkt aan sensibilisering en men tracht in Gembloux te zorgen voor een “onafhankelijke structuur”, die niet oordeelt.
 - o In de toekomst zal men wellicht interviews met de “begunstigden zelf” organiseren, men zal een vorming rond voorzichtigheid over dit aspect opzetten, en eventueel zal de hulp van een echte expert of ervaringsdeskundige ingeschakeld worden
- Meldingsplicht
 - o Problemen die met betrekking tot dit aspect worden ervaren zijn: gebrek aan expertise in het platform, aanwezigheid van niet-professionele actoren (vb. vrijwilligers), variabel niveau van kennis van en/of ervaring in het opsporen van precaire situaties.
 - o Men stelt daarom voor meer te focussen op het goed definiëren van het kader voor niet-professionele actoren (vrijwilligers), en het werken met vrijwilligers /niet-professionelen steeds te laten begeleiden door professionele “scheidsrechters”?
 - o In Gembloux wordt hier vooral een permanent debat rond gevoerd.
 - o In de toekomst zal verder worden ingezet op de organisatie van vormingen

Tot slot werd concluderend opgemerkt dat het in samenwerking belangrijk lijkt op maat te werken, d.w.z. a) niet iedere speler kan immers dezelfde diensten aanbieden of rol spelen, b) er is nood aan samenwerking en coördinatie, evenwel zonder dat partners het gevoel krijgen dat “big brother” steeds over de schouder meekijkt, en c) er is nood aan een goede balans tussen de strikte regels van het beroepsgeheim en in de praktijk toch ongehinderd te kunnen samenwerken.

1.4 Thema 2: Hoe werk je open, proactief en niet-stigmatiserend?

Spreker(s):

- *Nathalie Eeckhout, psychologe, OCWM Braine-Le-Comte*
- *Isabelle Colson, algemeen directrice, Marilène Pacquet, platformcoördinator, OCMW Vielsalm*

- Beide platformen geven hun eigen invulling aan deze concepten.
- OCMW Braine-Le-Comte
 - o Proactief werken houdt voor OCMW Braine-Le-Comte vooral in dat er sterk wordt ingezet op preventie, en niet enkel op reactieve acties. Dit betekent vooral samenwerken met relevante partners in huidige en toekomstige procedures, en

- tevens middelen in te zetten voor het zoeken van nieuwe manieren om gezinnen te ondersteunen. Dit vereist bovendien ook een creatieve manier van werken.
- Onder niet-stigmatiserend werken begrijpt men vooral het werken met alle ouders, en niet enkel zij in financiële problemen. Armoede kan zich immers ook op andere gebieden dan enkel het financiële uiten (sociaal, cultureel...). Bovendien betekent dit tevens dat professionelen dienen te werken vanuit het idee dat men hulpvragers positief benadert zonder vooroordelen (vb. gevoel soms gemanipuleerd te worden door de doelgroep).
 - Concreet werkt men op 2 assen
 - een as voor professionals: een platform voor dialoog en coördinatie voor professionals in kinderopvang en gezinnen met als doel het bevorderen van het netwerk in de strijd tegen kinderarmoede.
 - een as voor de gezinnen zelf: hierbij worden individuele en collectieve acties opgezet, vb. uitvoeren van huisbezoeken, begeleiding van gezinnen waarbij men vooral een vertrouwensrelatie tracht uit te bouwen.
 - Men focust verder nog op 2 initiatieven
 - Coördinatie "Jeugd en Gezin": dit gaat om een coördinatie die professionals bij elkaar brengt uit verschillende sectoren (AMO, SAJ, APEP, OCMW, PMS, gezinsplanning, TMS, ONE ...). Eén maal per maand komen zij samen om te werken aan een presentatie van de missies en diensten van de instellingen. Van daaruit kan verder gebouwd worden aan een gemeenschappelijke visie rond ethiek, waarden, projecten, maatregelen etc.
 - Coördinatie met perinatale partners: er wordt sterk ingezet op het uitbouwen van een netwerkprotocol en het faciliteren van ondersteuning voor toekomstige en jonge moeders zodat men preventief kan werken i.p.v. reactief.
 - In de uiteenzetting van het OCMW Braine-Le-Comte kwam sterk het belang naar voren van samenwerken vanuit verschillende perspectieven, er zijn immers meerdere niveaus van belangrijk in de bestrijding van kinderarmoede. Het OCMW lijkt goed geplaatst om als coördinator op te treden, omdat zij de brug kunnen vormen tussen het beleid enerzijds en de toepassing in de praktijk anderzijds. Omdat armoede vele levensdomein doorkruist lijkt daarom ook een geïntegreerde aanpak nodig, waarbij professionelen de "binding" van deze domeinen goed begrijpen.
- OCMW Vielsalm
- Open werken:
 - Onder de partners van het platform worden ideeën, suggesties, ervaringen uitgewisseld, en zijn er regelmatige bijeenkomsten...
 - Er wordt bovendien een vrij "uitgebreide" definitie gegeven aan het platform, en ook de naam "Stap voor stap" is open gehouden
 - Workshops, vb. over communicatie, zijn gemengd qua publiek
 - Verder tracht men ook de politieke wereld de ogen te openen door het indienen van een intentieverklaring waarin de bevindingen en aanbevelingen van het werk voor een jaar beschreven staan

- Proactief werken:
 - Men streeft synergie na in dit netwerken van verschillende dienstverleningen. Het landelijk karakter maakt dat iedereen ervan weet en draagt bij aan proactief kunnen werken. Het bestaan van het platform op zich kan preventief werken ook reeds faciliteren.
 - Er is tevens een permanent project bij consultaties van Kind en Gezin.
 - Verder is er het project GAS " Inclu'Action", wat opleiding verstrekt in het omgaan met de sociale processen van in- en uitsluiting in de context van een mogelijke problematische situatie voor het kind en het gezin.
 - Er worden bepaalde acties georganiseerd, zoals het opmaken van een schoolkit, acties rond St Nicolaas...
 - Opname van meer preciaire gezinnen bij acties die gericht zijn op alle gezinnen, vb. Kerstmis bij het theater Game t'aime (Yapaka)
- Niet-stigmatiserend werken:
 - Een conferentie m.b.t. sensibilisering vond plaats: hoe beleven mensen in armoede hun "status"? Er wordt benadrukt dat het belangrijk is te vertrekken van de vaardigheden van de ouders, en het feit dat zij het beste willen voor hun kinderen. Vertrouwen hebben in hen en hen niet meteen "diskwalificeren" is daarom een goed startpunt, samen met de overtuiging dat zij het beste kunnen halen uit hun potentieel.
 - Een welwillende blik houden richting ouders
 - Er loopt een opvoedingsondersteuningsproject. Vier belangrijke principes werden geselecteerd om te definiëren wat een globaal beleid om ouderschap te ondersteunen zou kunnen zijn:
 - het kind ligt in het hart van opvoedingsondersteuning;
 - inzetten op vaardigheden van ouders;
 - de opvoedingsondersteuning moet er zijn voor alle ouders;
 - rekening houden met de algemene levenscontext is noodzakelijk
 - dit wordt als een as mee opgenomen in de intentieverklaring gegeven aan beleidsverantwoordelijken
 - Verspreiding van uitnodigingen voor workshops voor alle ouders via scholen, kinderopvang etc....

1.5 Thema 3: Hoe kan je samenwerken in een grote stad met verschillende wijken of overheen meerdere gemeenten?

Spreker(s):

- *Katja Vanderputten, OCWM Brussel:*
- *Sylvia Lis: Diensthoofd Psychologische Dienst – Vakantiewerking & Hilde Genetello: collega, psycholoog, OCWM Gent*

- Voor de sprekers uit beide grootsteden (Brussel, Gent), geldt dat men geconfronteerd wordt met ingewikkelde problematieken.

- In Brussel kampt men met een erg groot aantal actoren, de omvang van het gebied, en de verschillende bijdragen in verschillende netwerken. Hoewel dit de zaken kan bemoeilijken ziet men dit ook als een rijkdom en kan dit net kansen bieden.
- In Gent identificeert men 7 verschillende problemen, die echter ook als kans gezien kunnen worden. Het gaat dan om zaken als: het bestaan van meerdere beleidsplannen, typische grootstadproblematieken, een groot aantal actoren met elk hun werking, de spanning tussen structurele netwerken vs. individueel overleg, vergadermoeheid vs. nood aan herkenning, impact en mandaat op lokaal niveau en beroepsgeheim en privacy.
- Elke grootstad gaat hier op de eigen manier mee om.
 - Gent
 - Zij zien heil in werken met een “coalition of the willing”, het houden van een strakke focus, de kracht van elke sector inschakelen, uitbouwen van een concreet aanbod afgestemd op reële noden, facilitatoren/regisseurs die ook actor zijn, gebruiken van het juiste kanaal voor samenwerking en tijd nemen voor de opbouw van relaties en engagement.
 - Er wordt dan ook samengewerkt met verschillende stakeholders (middenveld, doelgroep zelf, lokale besturen), die elk hun voordeel eruit kunnen halen. Verankering in de lokale regio is van belang, en wordt steeds verbonden met de netwerken. Terwijl netwerken zoals een platform focussen op het “verbinden”, lijkt een goede regie en coördinatie van belang om goed te verankeren in het lokale beleid. Daarnaast lijkt het belangrijk dat het overlegplatform in het bijzonder ook wordt gekoppeld aan het armoedebeleidsplannen. Specifieke accenten in deze zijn: Versterken van samenwerking binnen sectoren, wijken, regio’s; samenwerken tussen sectoren, wijken, regio’s; toegankelijkheid en participatie tot sectoren, wijk- of stadsbreed gericht aanbod; en het verbinden van meerdere beleidsplannen.
 - In plaats van versnipperd te werk te gaan, kan men met verschillende zaken experimenteren, die uiteindelijk leiden tot gefundeerde aanbevelingen.
 - Brussel
 - In Brussel beschouwt men sociale coördinatie als een platform van ontmoeting tussen lokale spelers, uitwisseling, partnerschap in actie, de wil om door te gaan en de ontwikkeling/revitalisering van het gebied met bijzondere aandacht voor kansarme publiek.
 - In eerste instantie werd gefocust op 3 zones, elk met een sociale coördinatie: Senne-Marollen-Laken. Hierbij werkte men met verschillende subwerkgroepen voor de vroege kindertijd: familie en welzijn, de jonge kinderen, onderwijs, jeugd.
 - Vervolgens werd verder op één specifieke zone gefocust, en dit als gevolg van de toegenomen aanwezigheid van eenoudergezinnen. Bedoeling was een platform te organiseren, het mobiliseren van lokale actoren, definiëren van een werkmethode, en zorgen voor een goede werking.
 - Men zet in op een breed netwerk van lokale actoren die betrokken zijn bij kinderarmoede, met een methodologie waarin 3 aspecten belangrijk zijn

- Delen: olijsten van de behoeften van de doelgroep, zicht krijgen op de realiteit en dit onder woorden brengen, het opbouwen van een gemeenschappelijke kennis.
- Analyseren/evalueren: analyseren van bevindingen, tegenstellingen en wensen opsporen, overeenkomsten en meningsverschillen identificeren, mogelijke pistes voor actie identificeren.
- Samen doen: een actie die een transformatie beoogt, middelen vrijmaken, acties op zowel individueel als collectief niveau.

1.6 Thema 4: Hoe sluit je aan bij het bestaande (lokale) armoedebeleid/hoe veranker je?

Spreker(s):

- *Ilse Baeck, Isabelle Laminé, beiden OCMW Dilbeek, en Brigitte Vander herten, ervaringsdeskundige bij TaO Armoede (teams voor advies en ondersteuning armoedebestrijding en sociale uitsluiting)*
 - *Maarten Francois, Programmaregisseur armoedebestrijding, Directie Welzijn, beleidsteam, OCMW Kortrijk, Stad Kortrijk*
- Zowel Dilbeek als Kortrijk hebben elk een programma opgezet om lokaal te kunnen verankeren. Waar dit in Dilbeek vooral vanuit het platform vertrok, is dit in Kortrijk ook sterk vanuit de stad zelf gekomen.
 - OCMW Dilbeek
 - o De algemene doelstelling van het eerste project (2014-2015) was het uitbouwen van het charter 'KINDERARMOEDE, NEEN!', tot een engagement dat blijvend inzet op aandacht, overleg en samenwerking voor kinderen in armoede. Dit valt binnen de prioritaire doelstelling van het OCMW 'kinderarmoede bestrijden'.
 - o Er werd op verschillende zaken ingezet:
 - Uitbouw van een algemene overlegstructuur
 - Participatie van de doelgroep versterken
 - Sensibilisering rond armoede
 - Draagvlak creëren voor kinderarmoedebestrijding
 - o Een zeer belangrijke factor volgens de ervaring van Dilbeek blijkt het creëren van een draagvlak te zijn met als doel: samen bouwen aan een gedeelde visie op kinderarmoede en kinderarmoedebestrijding die alle partners kunnen onderschrijven in een charter. In deze was vooral het proces belangrijk.
 - De opbouw van het charter was een opdracht van de stuurgroep. Dit begon met een brainstormoefening en verzamelen wat er bestaat in verschillende organisaties. Deze chartertekst werd daarna telkens verwerkt en herwerkt.
 - Uiteindelijk werd een groot slotmoment georganiseerd (incl. ondertekening van de verklaring tegen kinderarmoede (POD MI) door de burgemeester, een toespraak van staatssecretaris Sleurs met uitnodiging tot ondertekening van de verklaring, en een voorstelling van het charter 'Kinderarmoede, neen!' door partnerorganisaties en ervaringsdeskundigen.

- Tot slot werden volgende tips nog weerhouden:
 - Deel en draag een gezamenlijke krachtgerichte visie over kinderarmoede uit
 - Bestrijd kinderarmoede want dat is een zaak van iedereen
 - Bestrijd kinderarmoede door samenwerking en durf een langdurig engagement aan te gaan
 - Durf contact te leggen en in dialoog te gaan met mensen in armoede
 - Houd rekening met je eigen vooroordelen en verzet je tegen stigmatisering
 - Wees kritisch voor je eigen aanbod en breng drempels in kaart
 - Geloof in de mogelijkheden van het kind en blijf erin geloven zelfs als het wat moeilijker gaat
 - Armoedebestrijding is een proces en kent geen eindpunt
- OCMW Kortrijk
 - Voor Kortrijk is een belangrijke rol weggelegd voor de lokale overheid. Men streeft immers naar ingrijpen in het leven van mensen, voor zover mogelijk vanop het lokale niveau. Men geeft aan op de eerste lijn te staan om de implicaties van tendensen in armoede en armoedebeleid op te vangen. Volgens de ervaringen in Kortrijk is dit ook mogelijk om 4 redenen:
 - Grote geloofwaardigheid
 - Weinig tolerantie in eigen omgeving
 - Lokale goodwill = sociaal kapitaal
 - Lokaal maatwerk voor algemene maatregelen

Armoede treft mensen op lokaal niveau, daar zoeken ze ook de oplossingen.

 - Kortrijk wordt vandaag de dag wel geconfronteerd met complexe situaties: op zich gaat het om een relatief rijke stad, maar toch stelt men vrij veel armoede vast, en vooral complexer wordende vragen (vb. werkende armen, éénoudergezinnen, alleenstaanden, oudere bevolking), die vragen om een aangepaste aanpak. In 2013 was er daarom de beslissing om heel participatief te gaan werken, getrokken vanuit de stad, en gecoördineerd door de schepen van armoedebestrijding en het Programma armoedebestrijding. De stad treedt hierbij op als regisseur. Men hanteert een integrale aanpak doorheen alle beleidsdomeinen, waarbij de focus sterk extern is, en uiteraard gaat het om een transitie verhaal. Deze werkwijze wordt verder nog gekenmerkt door:
 - Co-decisie, co-creatie en co-productie
 - Een brede, structurele aanpak met aandacht voor communicatie. Het is hierin dat Kinderen Eerst ook zijn plaats heeft, vb. via de oprichting van de ruilwinkel. Dit biedt oplossingen op meerdere niveaus: 1) aanpakken van de gevolgen van armoede, vb. ruilwinkel als een snelle oplossing voor een acuut probleem; 2) het acuut probleem dat werkt als trigger, vb. klanten komen in contact met een breed aanbod van sociale diensten, mensen worden deel van een (sociaal) netwerk (= sociale inclusie); 3) oorzaken van armoede aanpakken, vb. meer structurele ingrepen en ondersteuning.
 - Tot slot worden verschillende aanbevelingen weerhouden:
 - Ondersteun co-productie en creëer hiervoor een goede voedingsbodem
 - Combineer projectmatig werken (actie) en structurele aanpak (duurzaam)

- Betrek en stimuleer verschillende partners: inwoners, publieke en private organisaties, 'unusual suspects' bieden vaak creatieve oplossingen
- Professionelen én vrijwilligers leveren samen vaak een mooi partnerschap op